УДК 378.14:004.5

Т. М. Борко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
вищого навчального закладу "Університет "Україна")
borkosha@mail.ru

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ РЕДАКТОРІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВИДАННЯХ

У статті з'ясовано стан підготовки сучасного редактора у вищих навчальних закладах України, показано витоки українського редагування, описано зміст поняття "редакторська праця", показано проблеми українського редагування і шляхи їх подолання. Також мова йде про формування інформаційного простору в його сучасних обрисах. До того ж, розглянуто функції редактора з підготовки видання, що охоплює різні технологічні операції.

Ключові слова: *редакторська праця, редактор, кваліфікація, система освіти.*

Постановка проблеми. З розвитком книговидання та виокремленням його в самостійну галузь, підвищенням конкуренції на книжковому ринку, прагненням видавництв працювати за ринковими умовами професія редактора набула нових якісних ознак. Від компетенції, фахових зусиль редактора залежать не лише підготовка до друку текстової та ілюстративної частин майбутнього видання, а й нерідко – креативні маркетингові підходи до пошуку теми і потрібного автора; допомога у втіленні авторського задуму; координація роботи автора під час редакційно-видавничого процесу; залучення автора до реалізації вже готового видавничого продукту та до пошуку нових цікавих ідей.

Професія редактора останніми роками настільки розширила свій діапазон, що стала чи не ключовою і найпопулярнішою не тільки в мас-медійній, видавничій індустрії. У науковій літературі автори дедалі частіше дискутують щодо редакторського фаху загалом і проблем підготовки молодих редакторів зокрема. Ці питання не дають спокою ані роботодавцям, ані науковцям, які готують фахівців для видавничої галузі.

Неправильно скоординовані редактором зусилля автора у створенні майбутнього видавничого продукту, нечітко сформульовані мотивації автора призводять до виникнення непорозумінь, а часом і до конфліктів між автором та редактором, відтак – до виходу у світ неякісного, нечитабельного видання або ж узагалі – до припинення будь-якої їхньої співпраці. Отож, належна організація роботи з автором є, безсумнівно, ознакою професіоналізму сучасного редактора. Як засвідчує практичний досвід, у цьому полягає значна частина успіху видавничого проекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми редагування, редакторського фаху – об'єкт наукових праць Р. Іванченка, М. Феллера, В. Різуна, Н. Зелінської, Е. Огар, Н. Черниш, М. Тимошика, А. Капелюшного, З. Партика, І. Побідаш, В. Хоню, К. Серажим та інших. Науковці, а це переважно викладачі провідних вищих навчальних закладів, які готують редакторів, наголошують на динамічних змінах у розумінні фаху редактора і процесу редагування. Дослідники В. Різун, А. Капелюшний, К. Серажим більше зосереджують увагу на редакторах і на редагуванні в мас-медіа, решта – на тих самих проблемах у власне видавничому цеху. Поки що поза увагою теоретиків дослідження роботи редактора в корпораціях, театрах, кіноіндустрії, інтернет-виданнях, на комплексних платформах (коли треба готувати матеріали одразу для газети / журналу, інтернет-видання, пакет для планшета тощо).

Мета статті – привернути увагу науковців і практиків до напрацювання спільної ефективної концепції підготовки редакторів з огляду на технологічні зміни та нові тенденції.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що видавнича справа та редагування як спеціальність виникла значно раніше ніж журналістика, хоча останнім часом і входила до цього напряму освітньої підготовки. Упродовж століть, до появи перших газет, саме рукописні та друковані джерела були чи не єдиним засобом масової комунікації.

"Видавнича справа не може бути складовою журналістики – така підпорядкованість (більшого – меншому) є логічно неправильною, – акцентує відомий науковець у галузі видавничої справи та редагування професор М. Тимошик. – Ці дві спеціальності мають цілий ряд специфічних відмінностей. Найголовніші з них – різноманіття цілком самостійних блоків "своїх" дисциплін, цілком самостійних об'єктів дослідження, цілком відмінних технологій виготовлення кінцевого продукту" [1].

Витоки спеціальності "Видавнича справа та редагування" дослідники вбачають від ствердження рукописної справи, коли до складного й тривалого в часі процесу творення й поширення рукописних книг стали залучати все більше здібних і талановитих каліграфів, справників, художників, письменників, учених.

Потреба у професіоналах із видавничої справи існувала завжди, ще з часів Гутенберга. І, незважаючи на те, що зміст понять "видавець", "редактор" змінювався відповідно до вимог, які виникали на тому чи іншому етапі розвитку, – певні професійні властивості та особистісні якості, притаманні представникам видавничої галузі, залишалися незмінними. До таких "констант" у вітчизняному досвіді видавничої справи та редагування можна віднести творчий підхід до розв'язання всіх питань, пов'язаних із

© Борко Т. М., 2014

видавничою підготовкою авторського оригіналу. Водночас вельми динамічні трансформації у сфері економіки видавничої справи, у правовій базі, технічне та технологічне переозброєння галузі, комп'ютеризація редакційно-видавничих процесів, принципові зміни в структурі самого виробничого процесу, зокрема, зміщення акцентів у бік додрукарських процесів, – усе це, безумовно, висуває перед сучасним редактором низку нових професійних вимог. Необхідність "знайти себе" в умовах принципово інакшої системи координат – ринкової – змінила редактора кінця 90-х років ХХ століття не лише у професійно-діловому та організаційно-творчому, але й у психологічному плані: на зміну ретельному цензорові (що цілком відповідало духу радянської школи редагування) або ж акуратному виконавцеві прийшов фахівець, який володіє широким спектром професійних знань і навичок, що часто виходять за межі вузькоцехових інтересів, здатний приймати самостійні рішення, підприємець, який уміє брати відповідальність на себе.

До обов'язкових "констант" редакторської професії – бездоганної мовної інтуїції та компетенції, уміння логічно і чітко мислити, широкої ерудованості, уміння аналізувати різноманітні комунікативні ситуації, знання психології авторської праці, читацької поведінки, володіння основами художньо-технічного оформлення видавничої продукції та ін. – додались обов'язкове знання видавничого маркетингу, що дає змогу (і небезпідставно!) називати його, насамперед, видавцем, і, звісно, уміння користуватися при підготовці видання до друку новітніми комп'ютерними видавничими технологіями.

Безумовно, все це не могло не спричинити зміни у навчальному процесі – і на рівні загального робочого плану підготовки спеціаліста з видавничої справи та редагування, і на рівні змісту та структури окремих дисциплін, що його наповнюють. Паралельно з "класичними" редакторськими дисциплінами (редакторський аналіз, логічні, термінознавчі та лінгвостилістичні засади редагування, практична і функціональна стилістика, підготовка до видання різних видів літератури та ін.), уведено нові курси, присвячені проблемам видавничого маркетингу та бізнесу, рекламі видавничої продукції в умовах ринку, сучасного книжкового дизайну, мультимедіальних технологій.

На навчальні заклади, що готують інформаційну еліту, лягає велика відповідальність, хоч вона є відповідальністю режисера за гру акторів, учителя за життєздатність молодого покоління. Відповідальність непряму, опосередковану навчанням і здібністю майбутнього фахівця до навчання. Але, якщо відповідальність педагогів за своїх вихованців можна пом'якшити за рахунок впливу на виховання зовнішніх чинників, то до рівня освіти не повинно бути ніяких поступок: освіта завжди має прагнути до відображення на рівні свого змісту реального стану речей у галузі [2].

Водночас на кафедрах видавничої справи та редагування зосереджують навчальний процес не на важливих, потрібних в майбутній роботі знаннях, а на загальних, інколи зайвих дисциплінах. Мудре збалансування теоретичних і практично-творчих засад – найважливіша проблема в навчальному процесі. Наголошуючи на творчій складовій сучасного редактора, важливо навчити майбутнього фахівця нестандартно й критично осмислювати ті чи інші процеси, явища в редакційно-видавничій справі. Як творчо працювати з текстом – оригінальним, перекладним, художнім, науковим, навчальним? Як скомпонувати книгу, як і чим оживити / оновити / одавнити перевидання, як і яку національну компоненту виопуклити? Як і чим звабити читача (глядача, інтернавта – користувача Інтернету)? Як не загубитись на ринку? Як ефективно співтворити з автором? Де межа цієї співтворчості (а трапляється, що в тій чи іншій книзі, особливо перекладній, є більше редакторської творчої праці)? Відповідей на ці запитання не дає (врешті й не може дати) жоден підручник. Він пропонує моделі, як і університет скеровує, а кожен фахівець уже сам мусить допасовувати їх до конкретних проектів, ситуацій. Без постійного добирання знань робити це нелегко. Редактор – це також той, хто не перестає вчитися, як і не перестає думати про конкретний текст, те чи інше слово в ньому, термін, книгу загалом, соціальний і культурний контекст, час і простір [3].

Погоджуємось із твердженням науковців, що власне редагування (тобто всебічне редакторське опрацювання оригіналу), як і теоретичне осмислення цього процесу, давно вже перетворилося на цілісну систему аксіом і констант, вичерпану як об'єкт дослідження (проте не як об'єкт вивчення, оскільки для студентів це обов'язкова "таблиця множення"), сучасне редагування, власне розвиток теоретичних основ професії, полягає в розумінні редагування як громадської діяльності – організаційної, маркетингової, соціологічної, а також в урахуванні власне українського досвіду (який у радянські часи замовчували) [4]. Редактор – це не просто професія, це місія, і з цим погоджуються всі, хто дотичний до фаху. Редактор виконує важливу суспільну функцію, його соціальна відповідальність має бути високою. І йдеться тут зовсім не про цензуру (як люблять говорити ті, хто не розуміє значення редакторської праці). Очевидно, коли говоримо про місійність, то маємо на увазі, передусім, фахівців, які готують до друку серйозні видання, які виходять, можливо, раз на сто, а то й більше років: енциклопедії, словники, перекладні твори, класичні тощо.

Редакторська праця – не просто вміння вправно відредагувати текст, хоч ці ази ремесла треба засвоїти, а своєрідна співтворчість з автором, спосіб бачення його реальності, спосіб мислення і світовідчуття.

У книжковому видавництві редактор є провідним фахівцем, основним творчим працівником, який не лише безпосередньо відповідає за опрацьований ним оригінал, його структурний, інформативно-смисловий, мовностилістичний рівні, не лише супроводжує авторський оригінал усіма етапами редакційно-видавничої (додрукарської) підготовки, а й за весь процес підготовки видання до друку, а також здійснює редакторський нагляд за поліграфічним його виконанням, бере участь у його промоції. Тому редактор не тільки професійно забезпечує долання оригіналом усіх етапів редакційно-видавничого процесу – від редагування до перевтілення його в конкретний вид видавничої продукції та випуску її у світ, він є, за потреби, співавтором видання, тобто довершеного видавничого продукту, в якому часто матеріалізуються значно більше редакторських ідей, ніж було втілено безпосередньо автором твору [5]. Нерідко буває, що редактор постає творцем (співтворцем) видавничої ідеї, концепції майбутнього видання, шукаючи і знаходячи для їх реалізації автора (авторський колектив).

На думку Н. Зелінської, зарубіжні автори одностайні у визнанні особливої функції, навіть місії редактора, що готує книгу до видання. І, "споряджаючи" редактора на виконання цієї місії безліччю корисних порад – від глобальних до найдрібніших (всі вони добре узгоджуються зі сформованими або такими, що перебувають на стадії засвоєння у практиці сучасного українського книговидання), – вони переконані, що саме він, правильно скориставшись з врученої йому "зброї", "сприятиме досягненню правильності, послідовності, точності та зрозумілості тексту і, таким чином, зекономить видавцеві гроші, читачеві – час і настрій, а авторові – репутацію" [4].

Відповідно до цього, редактор має бути не просто провідною, а особливо ініціативною, активною, креативною, фахово компетентною і технологічно дисциплінованою особою, усвідомлюючи, що за одних обставин він – центр успішного вирішення актуальних для видавництва питань, його успіху на ринку, за інших – джерело його проблем і невдач. Це означає, що предметом фахової діяльності редактора є не просто авторський оригінал, який треба трансформувати в якісне видання, а весь комплекс зусиль (від продукування видавничої ідеї, пошуку потрібного автора для її реалізації до ефективної збудованої діяльності), які забезпечують вигідні позиції якісно підготовленого видавничого продукту на ринку і створюють максимальні зручності для тих, хто ним користуватиметься, стимулюють позитивну налаштованість до видавництва, яке випустило видання у світ.

Функції редактора пов'язані з підготовкою видання, що охоплює такі технологічні операції, як: розробка його концепції; аналіз авторського оригіналу та його службової частини; творча співпраця з автором, працівниками видавництва, часто – і з суб'єктами книгорозповсюдження. Елементи творчої роботи обумовлюються специфікою редакційно-видавничого процесу за конкретних умов і за реальної виробничої ситуації, яка залежить, насамперед, від якості авторського оригіналу, його придатності до подальших редакційно-видавничих процесів. Якщо текст не потребує ґрунтовного редакторського втручання, то кількість етапів і час, потрібні для його вдосконалення, скорочуються. Але такі тексти рідко (майже ніколи) не надходять до редакції. Автори, зазвичай, надають недостатньо підготовлений матеріал навіть для первинного редакторського опрацювання. Нерідко вони подають у видавництво оригінали частинами, а якщо й завершеними, то в процесі видавничої підготовки доводиться робити доволі вагомі виправлення: дописувати, переписувати, скорочувати розтягнуті частини тексту тощо [6].

Це, звичайно, висуває низку нових і непростих завдань перед тими, хто готує фахових редакторів. За роки незалежності в Україні можна виокремити щонайменше три періоди динаміки змін у поглядах на редакторський фах. Перший – кінець 80-х – середина 90-х років, коли руйнувалась школа радянського (українського) редакторства. З'являлись нові видавництва, а редакторів не було, водночас залишались без роботи висококваліфіковані фахівці державних видавництв. Вони не дуже влаштовували молодих видавців, бо наполягали на ретельному опрацюванні тексту, коректурі. Видавці часто дбали тільки про зовнішні ефекти своїх видань, тому відмовлялись від редакторів. У середині 90-х до редакторського фаху долучилось багато людей, які не мали уявлення про редакційно-видавничий процес, але, самонавчаючись, належно освоїли його на практиці й стали професіоналами. Є, однак, і такі, які, маючи відповідну освіту, не дбають про видавничу культуру, і навпаки – небайдужі фахівці високого рівня змушені були піти з галузі на оплачуванішу роботу. Сьогодні маємо черговий етап. Є попит на редакторів, у багатьох навчальних закладах відкрито спеціалізації "Редагування та видавнича справа" [3]. Потрібна підготовка фахівців абсолютно нового рівня – редакторів електронних видань, окремих видів і типів літератури. Видавцям потрібен редактор, який досконало володіє рідною мовою, знає іноземні мови, здатен написати текст, бачити видання чи газету, журнал, книгу системно й концептуально, на соціокультурному тлі, одразу на кількох платформах.

Висновки. Погоджуємося з дослідниками, які вважають, що вивчення розвитку редакційно-видавничого цеху, нових вимог до ефективної роботи редактора, його професійну підготовку потрібно робити вже зараз, важлива також співпраця науковців і практиків. Насамперед, потрібна фахова розмова щодо нових компетенцій, функцій редактора-видавця у контексті технологічних змін, потужних інформаційних потоків, змін у психології споживачів видавничої продукції, економічних та суспільних викликів тощо [3]. Варто створити лабораторію / центр / гільдію й обговорювати непрості проблеми

якісного навчання майбутніх фахівців, їхньої ефективної практики, підвищення професійного рівня редакторів, напрацювання спільного інструментарію для розв'язання нагальних проблем, пов'язаних із якістю та культурою видання, новими тенденціями та викликами. Така співпраця була б плідною і для викладачів, і для практиків, і для редакційно-видавничого процесу загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимошик М. Спеціальність "Видавнича справа та редагування": самостійна, самодостатня, а не в тіні журналістики / Микола Тимошик // Редактор і видавець : [наук.-практ. збірник]. – Число 1. – К. : Інститут журналістики, 2007. – С. 15–22.
2. Наукові записки Інституту журналістики. – 2001. – Т. 2. – 97 с.
3. Прихода Я. Редактор у системі соціальних комунікацій / Ярослава Прихода // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 12. – 18 с.
4. Зелінська Н. В. Сучасний редактор : проблеми професійного вишколу / Зелінська Н. В., Огар Е. І., Фінклер Ю. Е., Черниш Н. І. // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – Т. 7. – С. 10–22.
5. Тимошик, М. С. Книга для автора, редактора, видавця : [практ. посіб.] / Микола Степанович Тимошик. – [2-ге вид., стеоретип.]. – К. : Наша культура і наука, 2006. – С. 212–214.
6. Жарков И. А. Технология редакционно-издательского дела [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : http:// www.hi-edu.ru/x-books/ xbook077/01/predmetnyi. htm#41 [15.03.2008]. – Назва з екрану.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Tymoshyk M. Spetsialnost’ "Vydavnycha sprava ta redaguvannya" : samostiyna, samodostatnya, a ne v tini zhurnalistyky [Specialty "Editing and Publishing" : Independent, Self-Sufficient, but not in the Shadow of Journalism] / Mykola Tymoshyk // Redaktor i vydavets’ [Editor and Publisher] : [nauk.-prakt. zbirnyk]. – Chyslo 1. – K. : Instytut Zhurnalistyky, 2007. – S. 15–22.
2. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific Notes of Journalistic Institute]. – 2001. – T. 2. – 97 s.
3. Prykhoda Ya. Redaktor u systemi sotsial’nykh komunikatsiy [Editor in the System of Social Communications] / Yaroslava Prykhoda // Visnyk Knyzhkovoi palaty [Book Chamber Bulletin]. – 2011. – № 12. – 18 s.
4. Zelins’ka N. V. Suchasnyy redaktor : problemy profesiynogo vyshkolu [Modern Editor : the Problems of Professional Training] / Zelins’ka N. V., E. I. Ogar, Finkler Yu. E., Chernysh N. I.] // Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky [Scientific Notes of Journalistic Institute]. – 2002. – T. 7. – S. 10–22.
5. Tymoshyk M. S. Knyga dlya avtora, redaktora, vydavtsya [The Book for an Author, an Editor, a Publisher] : [prakt. posib.] / Mykola Stepanovych Tymoshyk. – [2-ge vyd., steoretyp.]. – K. : Nasha kultura i nauka, 2006. – S. 212–214.
6. Zharkov I. A. Tekhnologiya redaktsionno-izdatel’skogo dela [Editing-and-Publishing Business Technologies] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu do zhurn. : http:// www.hi-edu.ru/x-books/ xbook077/01/predmetnyi. htm#41 [15. 03. 2008]. – Nazva z ekranu.

Матеріал надійшов до редакції 20.03. 2014 р.

Борко Т. М. Проблемы подготовки редакторов в украинских изданиях.

В статье исследовано состояние подготовки современного редактора в высших учебных заведениях Украины, показаны истоки украинского редактирования, описано содержание понятия "редакторское дело", показаны проблемы украинского редактирования и пути их решения. Также речи идет о формировании информационного пространства в его современных очертаниях. Также рассмотрены функции редактора по подготовке издания, которые охватывают разные технологические операции.

Ключевые слова: *редакторское дело, редактор, квалификация, система образования.*

Borko T. M. The Problem of the Editors’ Training in the Ukrainian Publications.

The article deals with the state of the modern editors' training in the higher educational institutions of Ukraine, the original sources of the Ukrainian Editing, the contents of the notion ''editor’s work'', the problems of Ukrainian Editing and the ways of their eliminating. The editor's functions during preparing the publication embrace different technological operations.

Key words: *editor’s work, editor, qualification, educational system.*